

Методичні рекомендації для практичних психологів та соціальних педагогів

Організація системного соціально-психологічного супроводу соціалізації випускника загальноосвітнього навчального закладу

Левчук С. С. методист Сквирського РМК

Данілович Н.В. практичний психолог Сквирського НВК

Сьогодні головним завданням школи є не лише навчання учнів, а й виховання, розвиток у школярів соціального досвіду, готовності до життя в новому, демократичному суспільстві, формування нової системи універсальних знань, умінь та навичок, і також досвід самостійної діяльності, особистої відповідальності учнів, тобто формування у дітей сучасних ключових компетентностей.

Компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях. У людини повинні бути певні знання – інструменти, особливі способи мислення й життєві навички. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати набуті знання і досвід у конкретній ситуації, тобто сенс говорити про компетентність є лише тоді, коли вона знаходить прояв у яких-небудь обставинах; нереалізована компетентність, будучи потенцією, не є компетентністю.

Рада Європи визначила такі п'ять ключових компетенцій, якими повинні бути озброєні молоді європейці:

- політичні і соціальні компетенції (здатність бути відповідальним, брати участь у прийнятті групових рішень, не насильно розв'язувати конфлікти);
- компетенції, пов'язані із життям у багатокультурному суспільстві. оволодіння досягненнями культури; розуміння інших людей, їх індивідуальності, їх відмінностей за національними, культурними, релігійними та іншими ознаками ;
- компетенції, що належать до володіння усною і письмовою комунікацією, що особливо важливо для роботи і соціального життя;
- компетенції, пов'язані із зростанням інформатизації суспільства. Вміння добувати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел Використання різних джерел інформації. Вміння класифікувати документи. Вміння користуватися новими інформаційними технологіями. Вміння переробляти інформацію для отримання певного продукту;
- здатність учитися протягом життя як основа неперервного навчання. Узагальнення власних знань. Мотивація саморозвитку. Потреба в нових знаннях. Визначення перспективи діяльності. Співвіднесення теоретичних знань з практикою.

Російські розробники «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» пропонують найбільш загальне підґрунтя розмежування компетентностей – за сферами:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, заснована на засвоєнні способів набуття знань із різних джерел інформації, у тому числі позашкільних;
- компетентність у сфері цивільно-суспільної діяльності (виконання ролей громадянина, виборця, споживача);
- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (у тому числі вміння аналізувати ситуації на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах і етиці взаємин, навички самоорганізації);
- компетентність у побутовій сфері (включаючи аспекти власного здоров'я, сімейного побуту і т.д.);
- компетентність у культурно – досугової діяльності (включаючи вибір шляхів і способів використання вільного часу, що культурно і духовно збагачують особистість).

Українські науковці ключовими компетентностями визначають:

- здатність людини здійснювати складні полі функціональні, полі предметні, культуро доцільні види діяльності, ефективно розв'язувати відповідні проблеми;
- загальногалузеві – їх набуває учень упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі;
- предметні – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмета в усіх класах середньої школи.

Усі ключові компетентності є соціальними, тому що вони виробляються, формуються, виявляються і розвиваються в соціумі, а також характеризують взаємодію людини з іншими людьми, соціумом, суспільством.

Соціальна компетентність – це наявність упевненої поведінки, під час якої різні навички у сфері відносин з людьми автоматизувалися і дають можливість гнучко змінювати свою поведінку залежно від ситуації

За визначенням українських педагогів, соціальна компетентність передбачає такі здатності:

- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві;
- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати взаємини з іншими;
- застосовувати технології конструктивного розв'язання конфліктів, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;
- спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій;
- визначати мету комунікації, застосовувати комунікативні стратегії спілкування залежно від ситуації, уміти емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими.

Вітчизняні психологи у складі соціальної компетентності виокремлюють такі підструктури:

- **когнітивну**, пов'язану з пізнанням іншої людини, здатністю зрозуміти її особливості, інтереси, потреби, побачити зміни настрою, емоційного стану;
- **мотиваційну**, яка включає ставлення до іншої людини як до найвищої цінності, прояв доброти, уваги, допомоги, піклування, милосердя;
- **поведінкову**, пов'язану з вибором способів спілкування, та зразків поведінки, адекватних ситуації.

Когнітивна підструктура включає знання, уміння і навички.

Знання – фундаментальні відомості, які дають змогу зрозуміти основні закономірності розвитку особистості, соціального устрою та взаємодії суспільних структур у стандартних і нестандартних ситуаціях.

Уміння дозволяють:

- розуміти мету діяльності, цінності інших;
- самостійно знаходити інформацію в будь-якій ситуації;
- аналізувати об'єкти, відносини, явища;
- виділяти головне (характерні ознаки);
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати межі дії;
- формулювати проблеми, прогнози, висновки;
- оцінювати ситуації, відповідність засобів і методів обраним цілям, результати діяльності;
- робити вибір – виконувати соціальні ролі (громадянина, споживача, працівника, члена сім'ї та суспільства та ін..).
- діяти автономно в різних життєвих ситуаціях, використовувати різні засоби для розв'язання життєвих ситуацій.

Навички:

- що сприяють збереженню фізичного здоров'я: раціональне харчування, рухова активність, загартування, позитивне ставлення до себе, гігієнічні, режимні, адекватна самооцінка;
- що сприяють соціальному здоров'ю: ефективне спілкування, співпереживання, передбачення і розв'язання конфліктів, упевнена поведінка в стресогенних ситуаціях, співпраця, робота в команді, самоконтроль, позитивне мислення.

Здатності (визначають потенційну готовність особистості):

- успішно взаємодіяти з іншими – співпрацювати, розв'язувати конфлікти;
- застосовувати знання – предметні (галузеві або фахові) та над предметні (отримувати, трансформувати й зберігати інформацію), мов і символів;
- реалізовувати власні плани – діяти в конкретних ситуаціях.

Психофізіологічні якості:

- ціннісні орієнтації;

- мотивація діяльності (поведінки).

Структурних компонентів соціальної компетентності учні набувають в процесі **соціалізації та соціальної адаптації**.

Соціалізація – розвиток і самореалізація людини впродовж її життя в процесі засвоєння та відтворення культури суспільства.

Соціалізуючись, старшокласник розвиває світогляд, самосвідомість, ставлення до дійсності, характер, особистісні та комунікативні якості, психічні процеси, накопичує соціально-психологічний досвід, набуває самостійності, впевненості в собі, стійкості до стресів тощо.

Основними завданнями соціального розвитку в ранній юності можна виділити наступні:

1. набуття почуття особистісної totoжності і цілісності (вони шукають друзів за принципом схожості, заміщаючи кількість друзів якістю дружби з небагатьма ровесниками, що поділяють їхні погляди й цінності.);
2. набуття психосексуальної ідентичності – усвідомлення і самовідчуття себе як достойного представника протилежної статі;
3. професійне самовизначення – самостійне і незалежне визначення життєвих цілей і вибір майбутньої професії;
4. розвиток готовності до життєвого самовизначення, що означає достатній рівень розвитку ціннісних уявлень, волевої сфери, самостійності і відповідальності.

Успішна соціалізація учнів у школі без успішної соціалізації в сім'ї неможлива. Тісна взаємодія цих інститутів у процесі соціалізації завжди дає позитивний ефект. Труднощі соціалізації старшокласників у сім'ї виникають через те, що в міру дозрівання їх погляди і розуміння суспільних подій змінюються, часто не збігаючись із батьківськими.

Соціальна адаптація – це двосторонній процес взаємодії особистості із соціальним середовищем, при якій людина не лише відчуває вплив середовища і пристосовується до нього, а й сама впливає на середовище через відносини з навколишнім світом.

В результаті анкетування учнів 5-11-х класів щодо визначення рівня адаптації дітей до життя, з'ясувалось, що 40 % учнів дезадаптовані до умов сьогоденного життя, 40 % мають середній рівень адаптації та лише 20 % адаптовані.

Бачимо, що багатьом учням потрібна людина, яка змогла б допомогти їм вирішити життєві проблеми, пристосуватися до соціальних норм життя. Саме такою людиною має бути психолог, соціальний педагог, класний керівник, вихователь, учитель–предметник, який повинен бути соціально здоровою особистістю, яка живе за високими моральними законами суспільства.

І тому, щоб кожен учень сучасної школи міг знайти своє місце в житті, педагоги мають в першу чергу самі бути соціально компетентними та формувати, розвивати, озброювати вихованців певними компетентностями, а саме, такими:

- гнучко адаптуватись у мінливих життєвих ситуаціях;
- самостійно та критично мислити;
- бачити та формувати проблему, знаходити шляхи її раціонального вирішення;
- усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані;
- творчо мислити;
- грамотно працювати з інформацією, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем;
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, у будь-яких конфліктних ситуаціях;
- самостійно працювати над розвитком особистісної моралі, інтелекту, культурного рівня;

Чим же має керуватися вчитель для формування, розвитку таких компетентностей? Пропонуємо ряд правил, які має використовувати вчитель у роботі з учнями:

- головним є не предмет, якому ми навчаємо, а особистість, яку ми формуємо. Не предмет формує особистість, а вчитель своєю діяльністю, пов'язаною з вивченням предмета;
- на виховання активності не шкодуйте ні часу, ні зусиль. Сьогоднішній активний учень – завтрашній активний член суспільства;
- допомагайте учням оволодіти найбільш продуктивними методами навчально-пізнавальної діяльності, навчайте їх вчитися;

- слід якомога частіше використовувати питання «чому?», щоб навчити мислити;
- пам'ятайте, що насправді знає не той, хто переказує, а той, хто застосовує на практиці;
- привчайте учнів думати та діяти самостійно. Поступово відходьте від механічних переказів, дослівного відтворення;
- творче мислення розвивайте всебічним аналізом проблем, пізнавальні задачі розв'язуйте кількома способами, частіше практикуйте творчі завдання;
- вчителі з будь-якого предмета, не тільки мови і літератури, мають слідувати за способом та формою висловлення думки учнів;
- слід частіше показувати учням перспективи їх навчання;
- у процесі навчання обов'язково враховуйте індивідуальні особливості кожного учня, об'єднуйте в диференційовані підгрупи учнів з однаковим рівнем;
- вивчайте і враховуйте життєвий досвід учнів, їх інтереси, особливості розвитку;
- будьте обізнаними з останніми науковими досягненнями із свого предмета;
- заохочуйте дослідницьку роботу школярів. Знайдіть можливості ознайомити їх із технікою експериментальної роботи, алгоритмами розв'язання винахідницьких задач, обробкою першоджерел і довідкових матеріалів;
- суспільно-історичною практикою доводьте необхідність наукових знань, які вивчаються в школі. Навчайте так, щоб учень розумів, що навчання є для нього життєвою необхідністю;
- пояснюйте школярам, що кожна людина знайде своє місце в житті, якщо навчиться всьому, що необхідно для реалізації її життєвих планів.

Ці корисні правила-поради — тільки невеличка частинка, тільки вершина айсберга педагогічної мудрості, педагогічної майстерності, спільного педагогічного досвіду багатьох поколінь. Пам'ятати їх, слідувати їм, керуватися ними буде дієвою умовою, яка здатна полегшити учителю досягнення провідної найважливішої мети — формування та розвитку особистості.

Кожний вік сенситивний для розвитку конкретних психічних новоутворень особистості і, відповідно, для сприйняття зовнішніх впливів.

Підлітковий вік, притаманний старшокласникам, є сенситивним для соціального та емоційного розвитку. Розвиток соціальної компетентності зумовлений потребою в самоствердженні та самовизначенні, емоційному благополуччі і тому включає розвиток тих особистісних якостей, які сприяють спілкуванню, засвоєнню соціальних ролей і стереотипів, формуванню навичок самомотивуванню та самоконтролю.

Для психологів, соціальних педагогів пропонуються такі напрями роботи з підлітками:

- формування нового рівня мислення, логічної пам'яті, стійкої уваги;
- формування широкого спектра здатностей та інтересів, визначення кола стійких інтересів;
- формування інтересу до іншої людини як особистості;
- розвиток інтересу до себе, прагнення з'ясувати свої здібності, вчинки, формування первинних навичок самоаналізу;
- розвиток і зміцнення почуття дорослості, формування адекватних форм утвердження самостійності, особистісної автономії;
- розвиток почуття власної гідності, внутрішніх критеріїв самооцінки;
- розвиток форм і навичок особистісного спілкування в групі однолітків, способів взаєморозуміння;
- розвиток моральних рис, форм співчуття й співпереживання іншим людям;
- формування уявлень про зміни, пов'язані з ростом і статевим дозріванням.

Література

1. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М.: Генезис, 2000. – 298 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
3. Психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу в сільському адміністративному районі : збірник методичних матеріалів / за ред. А. В. Аносової, Н. А. Максимової. – Біла Церква : КОПОП, 2010. – 170 с.
4. Соціалізація випускника загальноосвітнього навчального закладу // Соціальний педагог – 2010. – №6.
5. Формування соціальної компетенції старшокласника / упоряд. Ж.М. Сташко. – К. : Шк. Світ, 2011. – 128с.